Ο ΕΡΑΝΙΣΤΗΣ

ΕΤΟΣ ΜΒ' - ΜΓ' (Ἀνάτυπο) ΤΟΜΟΣ 25 / 2005

ΜΑΧΗ ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ

"ΧΑΣΜΑΤΩΝ ΠΛΗΡΩΣΙΣ"

Ἡ ἐμπλοκὴ τοῦ Μηνᾶ Μηνωΐδη καὶ τοῦ Μανουὴλ Γεδεὼν στὰ χειρόγραφα Paris. Suppl. gr. 684 καὶ Suppl. gr. 1044

ΑΘΗΝΑ
2005

"ΧΑΣΜΑΤΩΝ ΠΛΗΡΩΣΙΣ"

Ἡ ἐμπλοκὴ τοῦ Μηνᾶ Μηνωΐδη καὶ τοῦ Μανουὴλ Γεδεὼν στὰ χειρόγραφα Paris. Suppl. gr. 684 καὶ Suppl. gr. 1044

I

ΙΕΘΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΑΣ ἀπέκτησε στὰ τέλη τοῦ 19ου αἰώνα, ἀνάμεσα σὲ πολλὰ ἄλλα, καὶ δύο ἑλληνικὰ χειρόγραφα ποὺ ραν τοὺς ταξινομικοὺς ἀριθμοὺς Suppl. gr. 684 καὶ Suppl. gr. 1044. Τὸ ῶτο εἶναι ἕνας κώδικας ποὺ τὸν συγκρότησε στὰ μέσα τοῦ 19ου αἰώνα, ρράπτοντας δικά του γραπτὰ καὶ σπαράγματα ἀπὸ διάφορα χειρόγραφα, γνωστὸς ἀπὸ τὶς «ἀποστολές» του στὴν Ἀνατολὴ γιὰ τὴν ἀπόκτηση ιηνικῶν χειρογράφων γιὰ λογαριασμὸ τῆς Γαλλίας Κωνσταντίνος-Μηνὰς ηνωΐδης.[1] Τὸ δεύτερο χειρόγραφο εἶναι ἕνα ἐπιστολάριο ἀγνώστου ὡς ὁσφατα πατρότητας, ποὺ συγκροτήθηκε τὸν 18ο αἰώνα. Καὶ τὰ δύο χειγραφα ἔχουν περιγραφεῖ: συνοπτικὰ τὸ πρῶτο στὰ 1888 ἀπὸ τὸν Henri nont,[2] πολὺ ἀναλυτικὰ τὸ δεύτερο στὰ 1960 ἀπὸ τὸν Charles Astruc.[3] ινομενικὰ τίποτε δὲν τὰ συνδέει. Ἔφθασαν στὴν παρισινὴ βιβλιοθήκη

---

1. Γιὰ τὶς ἀποστολὲς τοῦ Μηνωΐδη στὴν Ἀνατολὴ ἡ βασικὴ μελέτη εἶναι τοῦ H. ιont, *Minoide Mynas et ses missions en Orient (1840-1855)*... [Extrait des *Mémoires l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, τ. 40, Παρίσι 1916], σ. 336-419. Εἰδικό-κ γιὰ τὴ δράση του στὶς ἀθωνικὲς βιβλιοθῆκες βλ. τὴν πρόσφατη μελέτη τοῦ Ζήση Μετάκη, *Ἡ διασπορὰ χειρογράφων τοῦ Ἁγίου Ὄρους σὲ βιβλιοθῆκες τοῦ ἐξωτερικοῦ. Ἡ ίπτωση τοῦ Κωνσταντίνου-Μηνᾶ Μηνωΐδη*, διδ. διατριβή, Ἀθήνα 2001, ὅπου καὶ νεό-η βιβιογραφία. Γιὰ τὴ δράση του στὴ Σάμο βλ. Δ. Γ. Ἀποστολόπουλος, *Ἀνάγλυμιᾶς τέχνης νομικῆς. Βυζαντινὸ δίκαιο καὶ μεταβυζαντινὴ «νομοθεσία»*, Ἀθήνα 1999, 3 ἐπ. καὶ τὴν ἐκεῖ ἀναφερόμενη συμπληρωματικὴ βιβλιογραφία. Ὅσο γιὰ τὴν τύχη τμήματος τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Μηνωΐδη, βλ. Γιῶργος Κουτζακιώτης, «Ἡ βιβλιοθήκη τοῦ Κ. Μηνᾶ Μηνωΐδη στὶς Σέρρες (1815-1819) καὶ ἡ τύχη της», *Ὁ Ἐρανιστὴς* 23 (1), 219-252.

2. Henri Omont, *Inventaire sommaire des manuscrits grecs de la Bibliothèque nationale. Troisième Partie: Ancien Fonds Grec, Belles-Lettres. Coislin-Supplément. Paris Départements*, Παρίσι 1888, σ. 298-299.

3. Charles Astruc – Marie-Louise Concasty, *Catalogue des manuscrits grecs. Troisième partie, Le Supplément Grec, 3, No 901-1371*, Παρίσι 1960, σ. 147-153· τὴν περιγρ ἡ τοῦ συγκεκριμένου χειρογράφου ὑπογράφει ὁ Charles Astruc.

ἀπὸ διαφορετικοὺς δρόμους: τὸ πρῶτο, ὅπως εἴπαμε, ἀποτελεῖ μέρος χειρογράφων Μηνωΐδη, ποὺ κατὰ παραγγελία τῆς Γαλλίας συγκέντρω συγκρότησε ὁ ἴδιος γιὰ τὴ βιβλιοθήκη της, ἐνῶ τὸ δεύτερο βρέθηκε στ ρια παλαιοπώλη στὸ Παρίσι καὶ ἀπὸ αὐτὸν τὸ ἀγόρασε ἡ γαλλικὴ βιβλι κη τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1885.[4]

Στὴ μελέτη ποὺ ἀκολουθεῖ θὰ ἀποκαλύψουμε μιὰ στενὴ σχέση ὅπως ἐντοπίσαμε, συνδέει, τελικά, τὰ δύο αὐτὰ χειρόγραφα. Θὰ παρ λουθήσουμε πῶς καὶ πότε διασταυρώθηκαν οἱ δρόμοι τους, ποιὲς ἑνότ τοῦ ἑνὸς βρήκαμε ἀνάμεσα στὰ φύλλα τοῦ ἄλλου. Θὰ μιλήσουμε ἀκόμ μιὰν ἑνότητα τοῦ Suppl. gr. 1044 ποὺ ἐξακολουθεῖ νὰ λανθάνει, ἀλλὰ πε ἴχνη καὶ τὰ περιεχόμενά της μποροῦμε νὰ τὰ ἐντοπίσουμε ἀπὸ τὸ χφ Su gr. 684 ἀλλὰ καὶ ἀπὸ δημοσίευμα τοῦ Μανουὴλ Γεδεών, ἀφοῦ τὸ χειρό φο ἀπὸ τὰ χέρια του πέρασε καὶ ἀπὸ αὐτὸ ἦταν ποὺ δημοσίευσε τὰ περι μενα τῆς λανθάνουσας αὐτῆς ἑνότητας. Τέλος, θὰ ἀποκαταστήσουμε ἀρχικὴ συγκρότηση τοῦ ἐνδιαφέροντος αὐτοῦ χειρογράφου ὑποδεικνύο ὅσα ἀπὸ τὰ χαμένα ἔχουν ἐκδοθεῖ καὶ δημοσιεύοντας ὅσα κείμενα ἔ μείνει ἀνέκδοτα.

II

Τὸ χειρόγραφο Suppl. gr. 1044 εἶναι ἕνας κώδικας, τὸν ὁποῖο δημιούρ τὸν 18ο αἰώνα ὁ Φαναριώτης λόγιος Νικόλαος Καρατζάς, ὅπως ὑποστή σὲ πρόσφατη ἀνακοίνωσή μου.[5] Πρόκειται γιὰ ἕνα ἐπιστολάριο ποὺ ἔχε ἰδιοτυπία: τὰ ὑποδείγματα ἐπιστολικῶν κειμένων ποὺ δίνει εἶναι πρωτ πες, αὐτόγραφες στὶς περισσότερες περιπτώσεις, ἐπιστολὲς Ἑλλήνων γίων τοῦ 17ου καὶ 18ου αἰώνα.

Στὴν ἀρχὴ τοῦ χειρογράφου ὁ Καρατζάς, ὅπως συνήθιζε νὰ κάνει, κρότησε πίνακες τῶν περιεχομένων στὸν κώδικα κειμένων. Ὑπάρχει π

4. Γιὰ τὸ χρόνο καὶ τὸν τρόπο ποὺ ἀπέκτησε ἡ γαλλικὴ βιβλιοθήκη τὸ χειρόγ βλ. Charles Astruc – Marie-Louise Concasty, *Catalogue...*, σ. 153.

5. Ἡ ἀνακοίνωση ἔγινε στὸ Συνέδριο γιὰ τὴ «Νεοελληνικὴ Ἐπιστολογραφία» ὀργάνωσε τὸν Μάρτιο τοῦ 2003 τὸ Κέντρο Ἔρευνας τοῦ Μεσαιωνικοῦ καὶ Νέου Ἑλ σμοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Τὸ θέμα της ἦταν «Ἕνα ἰδιωτικὸ ἀρχεῖο ἀλληλογρ μετατρέπεται σὲ ἐπιστολάριο. Μιὰ περίπτωση τοῦ 18ου αἰώνα» καὶ θὰ δημοσιευτε *Μεσαιωνικὰ καὶ Νέα Ἑλληνικὰ* 8 (2006) [: *Νεοελληνικὴ Ἐπιστολογραφία*], 77-96. ὅμως ἀπὸ τὸν κώδικα Καρατζᾶ μὲ ἀπασχόλησε κατὰ κύριο λόγο τὸ τμῆμα τοῦ ἐπισ ρίου· καὶ δεδομένου ὅτι δὲν ἦταν γνωστὸς κανένας συσχετισμός του μὲ τὸ χφ Supp 684, δὲν εἶχα ἐντοπίσει, τότε, τὰ εὑρήματα ποὺ παρουσιάζονται ἐδῶ.

ιατι ἕνας «Πίνακας τῶν περιεχομένων ἐπιστολῶν» καθὼς καὶ ἕνας «Πίνα-
:ας τῶν Ὕμνων τοῦ [Θεοδοσίου] Μηδείας». Στὴ συνέχεια ὁ Καρατζὰς
γραψε «Ἀποσημειώσεις εἰς τοὺς ἐνταῦθα περιεχομένους συγγραφεῖς», ση-
ιειώματα μὲ βιογραφικὰ καὶ ἐργογραφικὰ στοιχεῖα πού, κατὰ τὴν πάγια
:υνήθειά του, συνέλεγε ἀπὸ διάφορες πηγές, χειρόγραφες καὶ ἔντυπες, καὶ
·ὰ ὁποῖα παρέθετε συνήθως στὸ πρῶτο τμῆμα τῶν χειρογράφων του ὡς
ἰσαγωγικὲς πληροφορίες γιὰ τὰ πρόσωπα ποὺ ἔργα τους περιέχονται
·τοὺς χειρόγραφους κώδικες ποὺ συγκροτοῦσε ἢ ἀποκτοῦσε.[6] Ἀφοῦ λοιπὸν
:ὲ τέτοια συστηματικότητα ὁλοκλήρωνε συνήθως τοὺς κώδικές του, κάνει
.αταρχὰς ἐντύπωση τὸ γεγονὸς ὅτι στὸ παρισινὸ χειρόγραφο οἱ «Ἀποση-
:ειώσεις» ποὺ ὑπάρχουν ἀναφέρονται μόνο σὲ ἕναν ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς
οῦ κώδικα, τὸν Μιχαὴλ Ψελλό.[7]

Ὁ Charles Astruc στὴ λεπτομερὴ περιγραφὴ τοῦ χειρογράφου ποὺ δη-
:οσίευσε στὸν κατάλογο τοῦ 1960 δὲν μπόρεσε νὰ ἐντοπίσει τὴν ταυτότητα
οῦ δημιουργοῦ του· σχετικὰ ὅμως μὲ τὴν ἑνότητα τῶν «Ἀποσημειώσε-
ων», ἐκτιμώντας τὴ σχολαστικὴ ἐργασία ποὺ εἶχε κάνει ὁ ἄγνωστος σὲ
κεῖνον γραφέας, ἀναρωτήθηκε: «ou bien n'a pas été écrite, ou bien a été
etranchée du volume».[8] Ὅσο γιὰ τὸ τμῆμα ποὺ περιέχει τὶς πρωτότυπες
πιστολές, ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ πὼς ὁ σχετικὸς «Πίναξ τῶν περιεχομένων ἐπι-
·τολῶν» τὸν βοήθησε ἀποφασιστικὰ νὰ περιγράψει τὰ περιεχόμενα τῆς δύ-
·κολης αὐτῆς ἑνότητας·[9] μὲ βάση ὅμως αὐτὸν τὸν πίνακα, συγκρίνοντας
σα ἐξαγγέλλονται σὲ αὐτὸν μὲ ὅσα σήμερα ὑπάρχουν στὸ χειρόγραφο, πα-
ατήρησε ὅταν περιέγραφε τὸ φ. 79: «En cet endroit se trouvaient autrefois,

---

6. Γιὰ τὴ συνήθεια αὐτὴ τοῦ Καρατζᾶ βλ. Χ. Γ. Πατρινέλης, «Πατριαρχικὰ γράμμα-
α καὶ ἄλλα ἔγγραφα καὶ σημειώματα τοῦ ιζ'-ιη' αἰῶνος ἐκ τοῦ κώδικος τοῦ Ἱέρακος»,
Ἐπετηρὶς Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου 12 (1962), 117 ἑπ.

7. Οἱ «Ἀποσημειώσεις» γιὰ τὸν Ψελλὸ σώζονται στὸ φ. 8^{r-v} τοῦ παρισινοῦ κώδικα.
Ὅπως ἀναφέρω στὴ μελέτη μου «Ἕνα ἰδιωτικὸ ἀρχεῖο ἀλληλογραφίας...», τὸ ἔργο ποὺ
εριέχεται δὲν τὸ ἔχει γράψει ὁ Ψελλὸς ἀλλὰ ἀποτελεῖ συλλογὴ «ἐπιστολικῶν χαρακτή-
ων» τοῦ Πρόκλου· ὅμως ὁ Καρατζὰς τὸ θεώρησε ἔργο τοῦ Ψελλοῦ καὶ κατέγραψε πληρο-
ορίες γι' αὐτόν. Τὸ λάθος αὐτὸ τοῦ Καρατζᾶ καὶ ἡ συνακόλουθη παρουσία τῆς «Ἀποση-
ειώσεως» περὶ Ψελλοῦ παρέσυραν προφανῶς καὶ τὸν Charles Astruc νὰ ἀποδώσει τὸ
ογο «Χαρακτῆρες ἐπιστολῶν διάφοροι» στὸν Ψελλὸ («traité de Psellos» σημειώνει, *ὅ.π.*,
. 147).

8. Charles Astruc – Marie-Louise Concasty, *Catalogue...*, σ. 148.

9. *Ὅ.π.*, σ. 148. Γιὰ τὴν περιγραφὴ τῆς ἑνότητας τῶν ἐπιστολῶν σημειώνει τὰ ἀκό-
ουθα: «Dans la déscription ci-dessous, l'identification des expéditeurs ou destinataires
e lettres repose souvent sur les seules indications données dans l'index».

selon l'index (f. 2ᵛ, l.15 - f. 3, l.1), quatre documents aujourd'hui di: rus: α) apologie de Denis <IV> de CP. (Διονυσίου Βυζαντίου) relative à l' de ses élections au patriarcat; β) "ἑτέρα ὁμοία"; γ) lettre de Sébastos Ky nitis (Σεβαστοῦ Τραπεζουντίου) au grand drogman Alexandre Ma· cordato; δ) réponse d'Alexandre Mavrocordato».

Σὲ μιὰν εὐρύτερη ἔρευνα ποὺ ἔκανα πρόσφατα σὲ ἑλληνικὰ χειρόγρ(ποὺ φυλάσσονται στὸ Τμῆμα χειρογράφων τῆς Bibliothèque nationale ε τὴν τύχη νὰ ἐντοπίσω, ἀνάμεσα στὰ φύλλα τοῦ κώδικα Suppl. gr. 684 · συγκρότησε ὁ Κωνσταντίνος-Μηνὰς Μηνωΐδης, τὶς δύο ἑνότητες τῶν ὁτ ων τὴν ἀπουσία εἶχε ἐπισημάνει ὁ Astruc.

Δέκα φύλλα, τὰ φ. 71-80, τοῦ παραπάνω χειρογράφου περιέχουν ὅ, Astruc ὀνόμασε «quatre documents aujourd'hui disparus» —στὴν πραγ τικότητα, ὅπως θὰ δοῦμε ἀμέσως πιὸ κάτω, τὰ κείμενα εἶναι περισσότε Πρόκειται γιὰ «Τὸ μέγα μήνυμα ὅτε τὸν οἰκουμενικὸν μέγα θρόνον Δι(σιος ὁ Βύζαντας ἔλαβεν ἀνὴρ ἐν ἀρετῇ τὰ μάλιστα διαπρέψας» (φ. 71ʳ-7 ἕνα δεύτερο κείμενο μὲ τὸν τίτλο «Τὸ μέγα μήνημα [sic]» (φ. 72ʳ-73ʳ), ἀκολουθοῦν (φ. 73ʳ-80ᵛ) δύο ἐπιστολὲς τοῦ Σεβαστοῦ Κυμινήτη πρὸς Ἀλέξανδρο καὶ δύο τοῦ Ἀλεξάνδρου πρὸς τὸν Κυμινήτη.[10] Πρόκειται κείμενα ποὺ μνημονεύονταν ἀπὸ τὸν Καρατζὰ στὸν πίνακα τῶν «περιε μένων ἐπιστολῶν». Εἶναι φανερὸ πὼς ἔχουμε μπροστά μας τὴν πρώτη ἑ τητα ἀπὸ τὰ χάσματα τοῦ χειρογράφου Suppl. gr. 1044.

Μετὰ τὸ φ. 80ᵛ, ὅπου ὁλοκληρώνεται ἡ πρώτη αὐτὴ ὁμάδα κειμέν στὸν κώδικα τοῦ Μηνωΐδη ἀκολουθεῖ μιὰ ἄλλη ἑνότητα ἀπὸ ὀκτὼ φύλλα 81-88) ποὺ εἶναι γραμμένα μὲ τὴ χαρακτηριστικὴ γραφὴ τοῦ Νικολάου Ι ρατζᾶ: περιέχουν βιογραφικὰ στοιχεῖα γιὰ ἀρκετοὺς συγγραφεῖς, ἀντλη να ἀπὸ πηγὲς ποὺ ὁ γραφέας τὶς δηλώνει μὲ σαφήνεια. Ὅλοι εἶναι πρόσω ποὺ κείμενά τους περιλαμβάνονται στὸ χφ Suppl. gr. 1044: ὁ Θεόφιλος Ι ρυδαλέας καὶ ὁ Εὐγένιος Γιαννούλης, ὁ Γερμανὸς Νύσσης, ὁ μέγας ρήτο τοῦ Πατριαρχείου καὶ στενὸς φίλος τοῦ Γιαννούλη Φώτιος, ὁ Κωνσταντί Γουλιανὸς καὶ ὁ Ἰωάννης Καρυοφύλλης, ὁ Κωνσταντίνος Δούκας κα ἰατρὸς Ἰωάννης Κομνηνός, ὁ Χουρμούζιος Βυζάντιος, ὁ Κωνσταντίνος Ι φαὴλ καὶ ὁ Λέσβιος Ἰωάννης Τζανής. Ἀκόμα, ὁ λόγιος πατριάρχης Διο

10. Ὅπως εἴπαμε, τὸ Suppl. gr. 684 περιέγραψε μὲ τρόπο συνοπτικὸ τὸ 1888 ὁ Η Omont, *Inventaire sommaire...*, σ. 298· γιὰ τὰ περιεχόμενα τῶν φύλλων ποὺ μᾶς ἐν φέρουν σημείωνε μόνο: «Patriarchatum græcorum acta varia (71) ; — Vitæ Græco modernis temporibus illustrium, s. XVIII. (81)».

ιος Δ΄ ὁ Βυζάντιος, ὁ Σεβαστὸς Κυμηνίτης καὶ ὁ «ἐξ ἀπορρήτων» Ἀλέ-
ανδρος Μαυροκορδάτος, τῶν ὁποίων τὶς ἐπιστολὲς βρήκαμε πιὸ πρίν· τέ-
ος, ὁ μητροπολίτης Μηδείας Θεοδόσιος, ὁ συγγραφέας τῆς ἑνότητας μὲ
ὸὺς Ὕμνους ποὺ σώζεται ὡς σήμερα στὸ χφ Suppl. gr. 1044.

Εἶναι, νομίζω, ἔκδηλο πὼς στὸν κώδικα Μηνωίδη, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν πρώ-
η ἑνότητα ποὺ ἀνέφερα, σώζεται καὶ ἡ συνέχεια τῶν «Ἀποσημειώσεων»
ὸὺ εἶχε θέσει ὁ Καρατζὰς στὴν ἀρχὴ τοῦ ἐπιστολαρίου του. Ὅπως μᾶς δί-
εται πλέον ἡ εὐκαιρία νὰ διαπιστώσουμε, στὴν ἑνότητα αὐτὴ εἶχε συγκε-
τρώσει βιογραφικὰ στοιχεῖα ὄχι μόνο γιὰ τὸν Ψελλὸ —αὐτὰ ποὺ βρίσκο-
ται δηλαδὴ σήμερα στὸ χειρόγραφο— ἀλλὰ γιὰ ὅλους τοὺς «ἐνταῦθα πε-
ιεχομένους συγγραφεῖς», ὅπως μὲ ἀκρίβεια εἶχε σημειώσει.

Τὸ ἐνδεχόμενο ὁ ἐντοπισμὸς τῶν ἑνοτήτων αὐτῶν μέσα στὸ χειρόγρα-
ο τοῦ Μηνωίδη νὰ ἀποτελεῖ ἁπλὴ σύμπτωση, νὰ πρόκειται δηλαδὴ γιὰ
δια κείμενα ποὺ ἔχουν ὅμως ἄλλη προέλευση, ἄρα νὰ μὴν ἀποτελοῦν τὶς
αμένες ἑνότητες τοῦ Suppl. gr. 1044, αἴρεται ἀπὸ τὰ ἀκόλουθα ἀκλόνητα
τοιχεῖα.

α) Τὸ πρῶτο χάσμα στὸ Suppl. gr. 1044 ἐντοπίζεται ἀμέσως μετὰ τὸ
. 79ᵛ, στὸ ὁποῖο σώζεται τὸ ἀντίγραφο μιᾶς ἐπιστολῆς πρὸς ἄδηλο ἀποδέ-
τη, ἀντιγραμμένη ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ Μιχαὴλ Καρυοφύλλη·[11] τὸ κείμενο τῆς
πιστολῆς δὲν ὁλοκληρώνεται στὸ verso τοῦ φ. 79, διότι συνεχιζόταν στὸ
πόμενο φύλλο ποὺ δὲν ὑπάρχει πλέον στὸ χειρόγραφο. Σύμφωνα ὅμως μὲ
ἡ συνήθεια πολλῶν γραφέων, συνήθεια ποὺ εἶχε προκύψει ἀπὸ τὴν ἀνάγκη
ὰ ἀποκλειστεῖ ὁ κίνδυνος νὰ παρατοποθετηθοῦν τὰ φύλλα, στὸ κάτω περι-
ώριο βρίσκουμε σημειωμένη τὴν πρώτη λέξη τοῦ ἑπόμενου φύλλου. Ἡ λέ-
η αὐτὴ ἀποτέλεσε, στὴν περίπτωσή μας, τὸ μίτο ποὺ μᾶς ὁδήγησε ἀπὸ τὸ
να χειρόγραφο στὸ ἄλλο. Πιὸ συγκεκριμένα, ἡ λέξη ποὺ εἶναι σημειωμένη
τὸ κάτω περιθώριο ὡς ἡ ἐναρκτήρια τοῦ ἑπόμενου φύλλου εἶναι ἡ λέξη
εὐχαριστίαν»· ἡ πρώτη λέξη τοῦ φ. 71ʳ τοῦ Suppl. gr. 684 εἶναι ἐπίσης ἡ
έξη «εὐχαριστίαν». Τὸ εὕρημα ἔρχεται νὰ τὸ ἐπιβεβαιώσει κάτι ἀποφασι-
τικό: τὸ ἴδιο χέρι, τοῦ Μιχαὴλ Καρυοφύλλη, συνεχίζει καὶ ὁλοκληρώνει τὸ
είμενο τῆς ἐπιστολῆς (βλ. τὸ πανομοιότυπο ποὺ ἀκολουθεῖ).

---

11. Ὅπως ἔχω ὑποστηρίξει (στὴ μελέτη ποὺ ἀναφέρω στὴ σημ. 5), οἱ πρωτότυπες
τιστολὲς ποὺ ἀπαρτίζουν τὸ ἐπιστολάριο προέρχονται ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τῆς οἰκογένειας Κα-
ροφύλλη. Ὁ Μιχαὴλ ἦταν ἐγγονὸς τοῦ Ἰωάννη, μεγάλου λογοθέτη τοῦ Πατριαρχείου καὶ
ενάρχη τῆς οἰκογένειας, καὶ στὸ ἐπιστολάριο τοῦ Καρατζᾶ ὑπάρχουν ἀρκετὲς ἐπιστολὲς
ραμμένες ἀπὸ τὸ χέρι του.

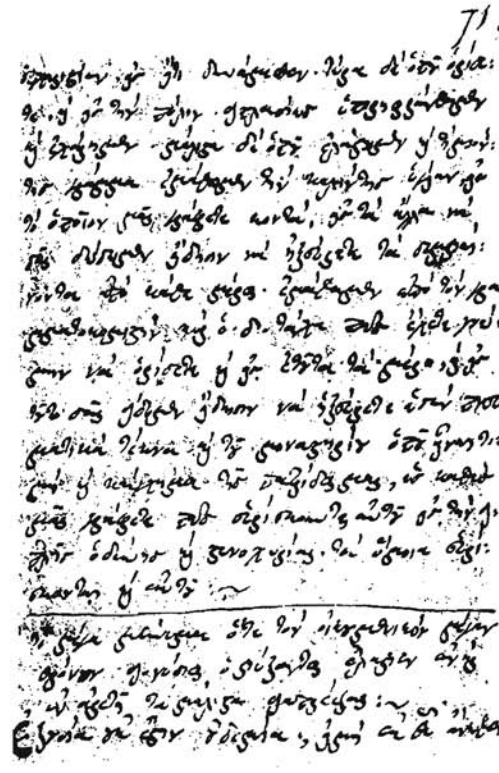

χφ Suppl. gr. 684, φ. 71r

β) Στὸ φ. 79r τοῦ Suppl. gr. 684 ὅπου περιέχεται τὸ πρῶτο ἐπιστολι κείμενο τοῦ Μαυροκορδάτου πρὸς τὸν Κυμινήτη, βρίσκουμε στὸ δεξὶ πε θώριο τοῦ φύλλου, κατὰ μῆκος τοῦ κειμένου, μιὰ πρόταση ποὺ γράφτη γιὰ νὰ συμπληρώσει κάποιες λέξεις ποὺ ἔλειπαν ἀπὸ τὸ κείμενο: ἡ προσθ κη αὐτὴ εἶναι γραμμένη μὲ τὸ χέρι τοῦ Καρατζᾶ, ἕνα ἀκόμα στοιχεῖο π ἐπιβεβαιώνει τὴ συσχέτιση τῶν φύλλων αὐτῶν μὲ τὸ Suppl. gr. 1044.

γ) Τέλος, τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἑνότητα τῶν «Ἀποσημειώσεων» ποὺ ἐντ πίσαμε στὸ Suppl. gr. 684 εἶναι ὁλόκληρη γραμμένη μὲ καστανὸ μελάνι ἀ τὸ χέρι τοῦ Καρατζᾶ, ὅπως ἄλλωστε καὶ ἡ σχετικὴ μὲ τὸν Μιχαὴλ Ψελ ποὺ σώζεται στὸ Suppl. gr. 1044· ὅτι οἱ διαστάσεις της ταιριάζουν μὲ αὐτ τοῦ Suppl. gr. 1044 (160X110)· καὶ ἐπιπλέον ὅτι καὶ στὶς δύο περιπτώσε

δεκαεπτὰ στίχοι ὑπάρχουν σὲ κάθε φύλλο, ἀποτελοῦν τὰ στοιχεῖα ποὺ ἐπιβεβαιώνουν τὴν προέλευση καὶ διατρανώνουν τὴ συνάφεια τῶν δύο χειρογράφων (πβ. τὰ πανομοιότυπα ἀπὸ τὰ δύο χειρόγραφα).[12]

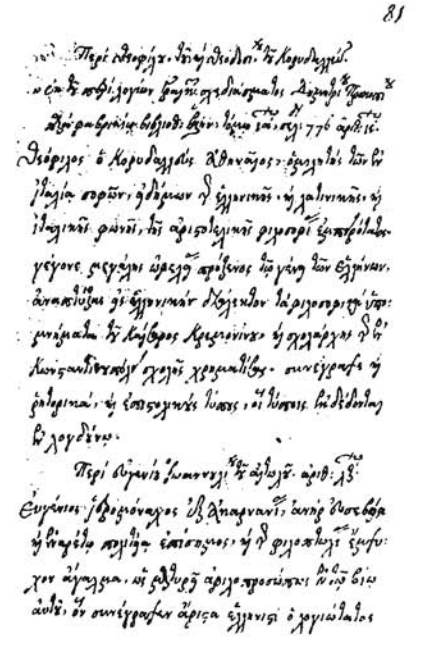

χφ Suppl. gr. 684, φ. 81r

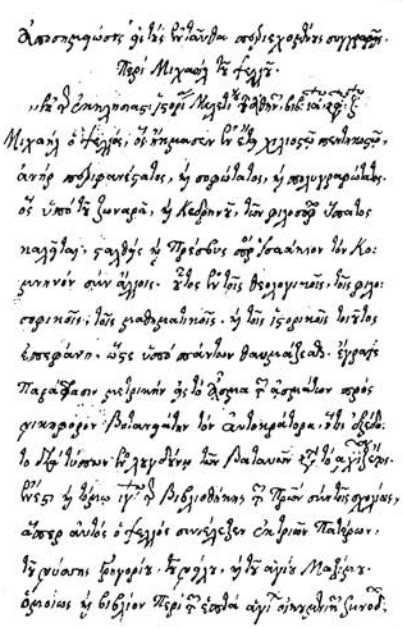

χφ Suppl. gr. 1044, φ. 8r

III

Ὁ ἐντοπισμὸς τῶν φύλλων ποὺ λείπουν ἀπὸ τὸ σημερινὸ χειρόγραφο Suppl. gr. 1044 μέσα σὲ ἕναν κώδικα τοῦ Μηνωίδη ὁδηγεῖ ἀβίαστα στὴ σκέψη πὼς αὐτὸς εἶναι ὁ δράστης τῆς «ἀφαίρεσης». Πρὶν φθάσουμε ὅμως σὲ βιαστικὰ συμπεράσματα, χρήσιμο εἶναι νὰ παρακολουθήσουμε τοὺς κρί-

12. Ἂς σημειωθεῖ ὅτι στὴν ἀρχὴ τοῦ χφ Suppl. gr. 684 (φ. 1r-2r) ὁ Μηνὰς Μηνωίδης συγκρότησε ἕναν σύντομο πίνακα περιεχομένων, στὸν ὁποῖο σημείωσε γιὰ τὴν ἑνότητα τῶν «Ἀποσημειώσεων»: «Vies des savants Grecs qui vivaient au 16me et 17me siècle». Εὐχαριστῶ καὶ ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴ τὸν κύριο Christian Förstel, conservateur τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων τῆς Bibliothèque nationale, ποὺ μὲ προθυμία μοῦ ἔδωσε τὴ δυνατότητα νὰ μελετήσω ἀπὸ αὐτοψία ὅσα χειρόγραφα μὲ ἐνδιέφεραν.

κους πού συγκροτοῦν τὴν ἱστορία τοῦ χειρογράφου καὶ νὰ καταγράψουμε μ
προσοχὴ καὶ σύνεση τοὺς ὑπόπτους.

Εἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ βιβλιοθήκη τοῦ Καρατζᾶ διασκορπίστηκε μετὰ
θάνατό του· τὸ ἐπιστολάριο κατέληξε, ἄγνωστο μέσω ποιοῦ δρόμου, σ
μονὴ Ἐσφιγμένου στὸν Ἄθω, ὅπου ἐντάχθηκε στὰ χειρόγραφα τῆς βιβλι
θήκης της καὶ πῆρε τὸν ἀριθμὸ 315. Σὲ μία ἀπὸ τὶς ἀποστολές του στ
Ἄθω, ὁ Μηνωίδης ἐπισκέφθηκε καὶ τὴ μονὴ Ἐσφιγμένου, βρῆκε τὸ χειρ
γραφο καὶ τὸ περιέγραψε ἀναλυτικὰ στὸν κατάλογο τῶν χειρογράφων τ
μονῆς τὸν ὁποῖο συγκρότησε. Ὁ κατάλογος αὐτὸς ἦταν χειρόγραφος κ
σώζεται σήμερα ἀνάμεσα στοὺς κώδικες τοῦ Μηνᾶ, στὸ Παρίσι: ἔχει σ
μπεριληφθεῖ μέσα στὸ χφ Suppl. gr. 675 καὶ ἡ περιγραφὴ τοῦ ἐπιστολαρί
βρίσκεται στὰ φ. 63ᵛ-66ᵛ.[13] Συσχετίζοντας τὸ σκοπὸ ποὺ ὑπηρετοῦσαν
ἀποστολὲς τοῦ Μηνᾶ καὶ τὴν τακτικὴ ποὺ ἀκολουθοῦσε γιὰ νὰ συγκροτήσ
κώδικες, μὲ τὴν παρουσία τῶν ἀποσπασμένων φύλλων μέσα σὲ κώδικά τ
καταλήγουμε καὶ πάλι στὴν ἐκτίμηση πὼς στὸν Μηνὰ πρέπει νὰ ἀποδό
σουμε τὸ ἐγχείρημα.

Ἡ ἐπιβεβαίωση τῆς εὔλογης αὐτῆς ἐντύπωσης ἔρχεται ἀπὸ τὸν Σπυρ
δωνα Λάμπρο καὶ τὸν κατάλογο τῶν ἀθωνικῶν χειρογράφων ποὺ συνέτα
εἴκοσι πέντε χρόνια μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Μηνωίδη καὶ τὸν δημοσίευσε λίγ
ἀργότερα.[14] Στὸν κατάλογο αὐτὸ ὑπάρχει περιγραφὴ τοῦ χειρογράφ
Ἐσφιγμένου 315. Ἂς παρατηρήσουμε τί περιεχόμενα βρίσκει ὁ Λάμπρος σ
χειρόγραφο: μία ἑνότητα μὲ ἐπιστολές, μία ἑνότητα μὲ Ὕμνους τοῦ Θεοδο
ου Μηδείας καὶ μία τελευταία μὲ Ἐπιγράμματα διαφόρων συγγραφέων. Δ
ἀναφέρει καμία ἑνότητα μὲ «Ἀποσημειώσεις». Τώρα ὅμως ποὺ ἐντοπίσαμ
τὴν ἑνότητα αὐτὴ στὸ χειρόγραφο τοῦ Μηνωίδη καὶ διαπιστώσαμε τὴν ὀργο
νική της σχέση μὲ τὸ χειρόγραφο τῆς Ἐσφιγμένου, εἴμαστε βέβαιοι ὅτι ὁ Λά
μπρος δὲν βρῆκε τὴν ἑνότητα αὐτὴ στὸ χειρόγραφο ὅταν συνέτασσε τὸν κο
τάλογό του. Εἶχε δηλαδὴ ἤδη ἀφαιρεθεῖ ἀπὸ τὸ χειρόγραφο ὅταν ὁ Λάμπρ
ἔφθασε στὴν Ἐσφιγμένου: διότι εἶναι τόσο ἐκτεταμένη καὶ τόσης σημασία
ὥστε θὰ ἦταν ἀδύνατο σὲ ἕναν καταλογογράφο νὰ τὴν παραλείψει.

Βέβαια, ἕνα ἄλλο σημεῖο στὸν κατάλογο Λάμπρου κλονίζει πρὸς στιγ

---

13. Γιὰ τὴν ἐπίσκεψη τοῦ Μηνᾶ στὴν Ἐσφιγμένου βλ. Ζ. Μελισσάκης, *Ἡ δι σπορά*..., σ. 123 ἑπ.· ἐκεῖ καὶ ἡ ἀναπαραγωγὴ τοῦ καταλόγου μὲ τὰ χειρόγραφα τῆς μον ποὺ ἔκανε ὁ Μηνάς.

14. Ὁ κατάλογος ἐκδόθηκε τελικὰ τὸ 1895· βλ. Σπυρίδων Λάμπρος, *Κατάλογος τ ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἑλληνικῶν κωδίκων*, τ. 1, Καίμπριτζ 1895. Τὸ χε ρόγραφο ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει περιγράφεται στὴ σ. 199 μὲ τὸν ἀρ. 2328. 315.

μὴν τὴ βεβαιότητα ὅτι ἡ «ἀφαίρεση» εἶχε ἤδη συμβεῖ: ὁ Λάμπρος περιγράφοντας τὴν ἑνότητα μὲ τὶς ἐπιστολὲς μνημονεύει ἀνάμεσα στοὺς ἐπιστολογράφους τὸν Σεβαστὸ Κυμινήτη καὶ τὸν Ἀλέξανδρο Μαυροκορδάτο. Τὸ πράγμα ἔχει ὡστόσο τὴν ἑρμηνεία του: ὁ Λάμπρος στήριξε —ὅπως ἔκανε ἄλλωστε ἀργότερα καὶ ὁ Astruc[15]— τὴν περιγραφὴ τῆς δύσκολης ἑνότητας τοῦ χειρογράφου ποὺ περιέχει τὶς πρωτότυπες ἐπιστολὲς στὸν σχετικὸ πίνακα τοῦ Καρατζᾶ, ὅπου φυσικὰ ἀναγράφονταν καὶ οἱ ἐπιστολὲς τοῦ Κυμινήτη καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου, χωρὶς νὰ διατρέξει προσεκτικὰ ὅλο τὸ χειρόγραφο —καθὼς μάλιστα οἱ περιγραφές του ἦταν κεφαλαιώδεις—, ὥστε νὰ διαπιστώσει ὅτι οἱ ἐπιστολὲς αὐτὲς ἔλειπαν.

Κατὰ συνέπεια, οὔτε τὸ τελευταῖο σημεῖο ἀπὸ τὴν περιγραφὴ τοῦ Λάμπρου δὲν εἶναι ἱκανὸ νὰ συσκοτίσει τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Μηνωΐδης κατὰ τὴν ἐπίσκεψή του στὴ μονὴ Ἐσφιγμένου ἐπέλεξε νὰ ἀποσπάσει ἀπὸ τὸ χειρόγραφο τὶς ἀκόλουθες ἑνότητες: τὶς «Ἀποσημειώσεις εἰς τοὺς ἐνταῦθα περιεχομένους συγγραφεῖς», τὰ δύο κείμενα μὲ τὸ μήνυμα τοῦ Διονυσίου Δ΄, καθὼς καὶ τὶς τέσσερις ἐπιστολὲς Κυμινήτη-Ἀλεξάνδρου· τὰ συνέρραψε στὸν κώδικα ποὺ κατασκεύασε, τὸ σημερινὸ χειρόγραφο Suppl. gr. 684, καὶ τὸν παρέδωσε στὴν γαλλικὴ βιβλιοθήκη.

Ὅμως στὸ ἀθωνικὸ χειρόγραφο ὁ Λάμπρος μνημονεύει, ὅπως ἀνέφερα, καὶ μιὰν ἄλλη ἑνότητα, μὲ ἐπιγράμματα διαφόρων συγγραφέων, ἑνότητα ποὺ σήμερα δὲν ὑπάρχει στὸ χφ Suppl. gr. 1044. Ὡστόσο ὁ συνήθης ὕποπτος, ὁ Μηνωΐδης, στὴν περίπτωση αὐτὴ εἶναι ἀθῶος: οὔτε στὸ Suppl. gr. 684 οὔτε σὲ ἄλλο δικό του χειρόγραφο ἐντοπίζεται ἡ ἑνότητα μὲ τὰ ἐπιγράμματα. Ἂς παρακολουθήσουμε ὅμως τὸ ζήτημα αὐτὸ ξεκινώντας καὶ πάλι ἀπὸ τὴν ἀρχή.

IV

Τὸ χειρόγραφο ἐπιστολάριο ποὺ σήμερα βρίσκεται στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Γαλλίας ὡς Suppl. gr. 1044 περιεῖχε καὶ μιὰν ἑνότητα μὲ ἐπιγράμματα ἡ ὁποία σήμερα λανθάνει. Τὴν εἶχε δεῖ ὁ Μηνὰς ὅταν ἐπισκέφθηκε τὴ μονὴ Ἐσφιγμένου τὸ 1841, ἀφοῦ τὴν καταγράφει στὸν χειρόγραφο κατάλογό του,[16] τὴν εἶδε ὅμως καὶ ὁ Σπ. Λάμπρος περὶ τὸ 1880, ὁ ὁποῖος στὴ δική

15. Ὅπως σημείωσα καὶ πιὸ πάνω, ὁ Astruc ὁμολογεῖ πόσο τὸν βοήθησε ὁ πίνακας αὐτὸς (βλ. σημ. 9).

16. Χφ Suppl. gr. 675, φ. 66ᵛ: «Suit après Πίναξ τῶν ἐπιγραμμάτων» σημείωσε ὁ Μηνάς, καὶ παρέθεσε τοὺς τίτλους τῶν σαράντα δύο ἐπιγραμμάτων, ἀντιγράφοντας προφανῶς τὸν πίνακα τοῦ Καρατζᾶ.

του περιγραφὴ σημειώνει ἀνάμεσα στὰ περιεχόμενα τοῦ ἀθωνικοῦ χειρ γράφου: «*3. Ἰωάννου Καρυοφύλλου, Ἰωάννου μεγάλου πριμμικηρίου κ ἄλλων Ἐπιγράμματα εἰς διαφόρους ὑποθέσεις*».[17] Εἶναι φανερὸ πὼς ἡ ἑνό τητα αὐτὴ δὲν εἶχε ἀποσπαστεῖ ἀπὸ τὸν Μηνωΐδη, ἀφοῦ τὴν βρίσκει εἴκο πέντε χρόνια ἀργότερα καὶ ὁ Λάμπρος στὸν Ἄθω· κάποιος ἄλλος τὴν ἀπε σπασε, μὲ ἀποτέλεσμα τὸ δημιούργημα τοῦ Καρατζᾶ νὰ μὴ βρεῖ ἀνάπαυσ στὴν ἀθωνικὴ μονή, ἔστω καὶ ἀκρωτηριασμένο. Ἂς ἀναζητήσουμε τὰ ἴχν τῆς ἑνότητας αὐτῆς.

Ὁ Astruc, ὁ ὁποῖος δὲν γνώριζε, ὅπως θὰ δοῦμε, τὴν τύχη τοῦ χειρογρό φου μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσή του ἀπὸ τὴν ἀθωνικὴ μονὴ καὶ πρὶν φτάσει στὸ παρισινὸ παλαιοπώλη, ἀλλὰ ἔχοντας ἐντοπίσει πὼς ὁ Γεδεὼν εἶχε δημοσιεύ σει ἀπὸ τὸ χειρόγραφο αὐτὸ ἑπτὰ ἐπιστολές,[18] τοῦ ρίχνει ἕνα πάρθιο βέλο «Manuel Gédéon publie sept lettres... en précisant (p. 423, col. 2) que c lettres figurent dans un manuscrit qui se trouve chez lui («ἐν τῷ παρ' ἐμ κώδικι») sans souffler mot de l'appartenance à Esphigménou».[19] Ἡ βολὴ τ Astruc ὅμως φαίνεται πὼς ἦταν μᾶλλον ἄστοχη, διότι δὲν εἶχε προφανῶ ὑπόψη του ὅσα σχετικὰ εἶχε γράψει ὁ ἴδιος ὁ Γεδεὼν γιὰ τὸ θέμα σὲ κάποι ἄλλο σημεῖο τῆς πληθωρικῆς, εἶναι ἀλήθεια, συγγραφικῆς παραγωγῆς του.

Στὸ βιβλίο του λοιπὸν *Μνεία τῶν πρὸ ἐμοῦ* ὁ Γεδεὼν ἔχει περιγράψ πῶς περιῆλθε στὴν κατοχή του τὸ χειρόγραφο τῆς μονῆς Ἐσφιγμένου καὶ σ ποιὸν τὸ δώρησε, ἀφοῦ ἄντλησε καὶ δημοσίευσε στὴν *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλή θεια*, ὅπως εἴδαμε, τὸ ὑλικὸ ποὺ τὸν ἐνδιέφερε. Ἂς διαβάσουμε τὴ σχετικ περικοπή: «Ἀπὸ τοῦ 1881, ὁ ἀπαταιὼν [sic] ἁγιοταφίτης διάκονος Ἡσύ χιος, συστήσας συμμορίαν κακούργων ἐξ ἑαυτοῦ, τοῦ Ἀγαθαγγέλου ἡγου μένου τῆς ἐν Ἁγίῳ Ὄρει μονῆς Ἐσφιγμένου, καὶ Νικάνδρου τινός, παπᾶ συμπαρέλαβε καὶ λαϊκοὺς δύο ... καὶ ἔκλεψαν ἐκ τῆς τοῦ Ἐσφιγμένου βιβλιο θήκης τὰ ὑπ' ἀριθμοὺς 3, 13, καὶ 30 (ἢ 33) μεμβράνινα Εὐαγγέλια, ἀλλὰ κα τινα ἄλλα· ἓν ἐκ τούτων, περιέχον αὐτογράπτους ἑλλήνων λογίων ἐπιστολὰ συνερραμμένας, ἔλαβον πρὸς μελέτην· ἐχρησιμοποίησα ἐν τῇ Ἐκκλησ. Ἀλη θείᾳ, καί, ἐπὶ τῇ καταστροφῇ τῶν ἱεροσύλων Ἀγαθαγγέλου καὶ Ἡσυχίου ἔπεμψα δῶρον εἰς τὸν ἀείμνηστον φίλον μου Γεώργιον Μαυροκορδάτον».[20]

---

17. Σπυρίδων Λάμπρος, *Κατάλογος*..., σ. 199.

18. Στὴ μελέτη του ποὺ φέρει τὸν τίτλο: «Ἀνέκδοτοι ἐπιστολαὶ ἀρχαίων διδασκάλω τοῦ γένους», *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια* 3 (1882-1883), 423 ἑπ.

19. Charles Astruc – Marie-Louise Concasty, *Catalogue*..., ὅ.π., σ. 153.

20. *Μνεία τῶν πρὸ ἐμοῦ*, Ἀθήνα 1934, σ. 270· στὸ θέμα ἀναφέρεται καὶ ὁ Ζ. Μελιc

Κατὰ συνέπεια, τὸ ζητούμενο εἶναι τί συνέβη στὸ σύντομο διάστημα ἀπὸ τὸ 1882/1883 ποὺ ὁ Γεδεὼν δημοσιεύει κάποια περιεχόμενα τοῦ χειρογράφου ὡς τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1885 ποὺ τὸ ἀγοράζει ἡ γαλλικὴ βιβλιοθήκη· πότε καὶ ἀπὸ ποιὸν ἀφαιρέθηκε τὸ τελευταῖο τμῆμα τοῦ χειρογράφου, ποὺ περιεῖχε τὰ ἐπιγράμματα, καὶ μαζὶ μὲ αὐτά, μὲ τρόπο ἀριστοτεχνικό, καὶ τὰ σχετικὰ φύλλα τοῦ πίνακα στὴν ἀρχὴ τοῦ χειρογράφου ποὺ περιέγραφε συνοπτικὰ τὰ περιεχόμενα τῆς ἀφαιρεθείσας ἑνότητας;

Ἂν ὁ Γεδεὼν δὲν τὰ εἶχε δημοσιεύσει ἔγκαιρα, στὰ 1882/1883, θὰ μποροῦσε νὰ ἦταν αὐτὸς ὁ βασικὸς ὕποπτος· δεδομένου ὅμως ὅτι τὸ χειρόγραφο πέρασε καὶ ἀπὸ χέρια ἄλλων ὡς νὰ καταλήξει στὸν παρισινὸ παλαιοπώλη καὶ ἀπὸ ἐκεῖνον, τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1885, στὴ Γαλλικὴ Βιβλιοθήκη, ὁ κατάλογος τῶν «ὑπόπτων» πρέπει νὰ διευρυνθεῖ.

Τὸ σημαντικὸ πάντως γιὰ τὴν ἔρευνά μας εἶναι, πὼς ἀπὸ τὸ δημοσίευμα τοῦ Γεδεὼν τοῦ 1882/1883 «Φαναριωτικὰ Ὑπομνήματα», ὅπου δημοσίευσε τὸ κείμενο τῶν Ἐπιγραμμάτων, μποροῦμε νὰ ἀποκαταστήσουμε τὸ τμῆμα τοῦ χφ Suppl. gr. 1044 ποὺ σήμερα ἀκόμα λανθάνει.

Καὶ μιὰ τελευταία παρατήρηση, ἡ ὁποία συσχετίζει τὸν Μηνωίδη μὲ τὸν Γεδεών. Τὸ 1887 δημοσίευσε ὁ Γεδεὼν μιὰ μελέτη μὲ τὸν τίτλο «Ὁ πατριάρχης Διονύσιος Δ΄ ὁ Μουσελίμης».[21] Μολονότι ὅμως τὰ δύο κείμενα μὲ τὸ «μήνυμα» ποὺ ἐκφωνήθηκε κατὰ τὴν ἀνάρρηση τοῦ Διονυσίου στὸν οἰκουμενικὸ θρόνο σώζονταν, ὅπως εἴδαμε, στὸ χειρόγραφο τῆς Ἐσφιγμένου, αὐτὸ ποὺ ὁ Γεδεὼν εἶχε στὰ χέρια του ἤδη ἀπὸ τὸ 1882, δὲν δημοσιεύει τὰ δύο αὐτὰ κείμενα. Εἶναι λοιπὸν καὶ ἀπὸ ἄλλη μία πλευρὰ προφανὲς ὅτι εἶχε προλάβει ὁ Μηνωίδης νὰ τὰ ἀφαιρέσει καὶ νὰ στερήσει ἀπὸ τὸν Γεδεὼν τὴ χαρὰ νὰ χρησιμοποιήσει καὶ αὐτὴ τὴν πηγὴ στὴ βιογραφία ποὺ ἔγραψε γιὰ τὸν λόγιο πατριάρχη.

σάκης, *Ἡ διασπορά*..., σ. 160, σημ. 214. Στὴ δημοσιευμένη πάντως ἀλληλογραφία τοῦ Γεωργίου Μαυροκορδάτου μὲ τὸν ἀδελφό του (Νίκα Πολυχρονοπούλου-Κλαδᾶ, *Γεώργιος Ἀλεξ. Μαυροκορδάτος (1832-1902), ὁ σχολιαστής, ὁ ἱστοριοδίφης, ὁ συλλέκτης. Μελέτη τῆς ἀλληλογραφίας του*, Ἀθήνα 1996), στὴν ὁποία συζητοῦνται συχνὰ ζητήματα σχετικὰ μὲ χειρόγραφα καὶ ὁ Γεώργιος ἐκφράζει συχνὰ τὴ χαρά του γιὰ κάποιο ἀπόκτημα, δὲν ἐντοπίζεται πληροφορία γιὰ τὸ δῶρο αὐτὸ τοῦ Γεδεών.

21. *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια* ἔτος Γ΄, περίοδος δευτέρα [= τ. 11] (1887), 179-195. Στὸ μελέτημα αὐτὸ ὁ Γεδεὼν δημοσιεύει μόνο τὸ ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ Διονυσίου.

V

Τελειώνω τὴ μελέτη αὐτὴ μὲ τὴν πλήρωση τῶν χασμάτων, μὲ τὴν ἀναλ τικὴ παρουσίαση δηλαδὴ τῶν τμημάτων ποὺ ἀποσπάστηκαν ἀπὸ τὸν κώδ κα τοῦ Καρατζᾶ καὶ λείπουν σήμερα ἀπὸ τὸ χφ Suppl. gr. 1044.

Σημειώνω μὲ πλάγιους χαρακτῆρες τὴν ἐπιγραφὴ κάθε κειμένου, ἐφό σον εἶναι γραμμένη ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Καρατζὰ στὸ χειρόγραφό του, καὶ τ φύλλο τοῦ Suppl. gr. 684 στὸ ὁποῖο ἐντοπίζεται σήμερα· παραθέτω στὴ συ νέχεια τὸ incipit κάθε κειμένου, καθὼς καὶ τὶς ἐκδόσεις του, ὅταν ὑπάρ χουν.[22] Ὅσα ἀπὸ τὰ κείμενα ποὺ παραθέτει ὁ Καρατζὰς εἶναι ἀνέκδοτα, τ δημοσιεύω.

1. Τὰ μηνύματα τοῦ πατριάρχη Διονυσίου Δ′

Πρόκειται γιὰ δύο ξεχωριστὰ κείμενα ποὺ προφανῶς ἀποτελοῦσαν μία ἑνό

---

22. Μὲ τὶς ἀκόλουθες συντμήσεις δηλώνω τὶς ἐκδόσεις:

Ἀγγέλου: Ἄλκης Ἀγγέλου, «Καλλινίκου Δ′ [=Γ′], Συμπλήρωμα στὴν "Ἐπαρίθμη ση" τοῦ Δ. Προκοπίου», *Ὁ Ἐρανιστής* 1 (1963), 23-29.

Γεδεὼν 1: Μανουὴλ Γεδεών, «Μεσαιωνικὴ Ἀνθολογία», *Πρωία. Βυζαντινὴ Ἐπιθεώ ρησις*, ἔτος Α′, τχ. Δεύτερο, 17 Σεπτεμβρίου 1876.

Γεδεὼν 2: Μανουὴλ Γεδεών, «Φαναριωτικὰ Ὑπομνήματα», *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλή θεια* 3 (1882-1883), 325-330 καὶ 372-377.

Γερμανός: Γερμανὸς Σάρδεων, *Συμβολὴ εἰς τοὺς ἐπισκοπικοὺς καταλόγους Κωνστα ντινουπόλεως ἀπὸ τῆς Ἁλώσεως καὶ ἑξῆς*, τ. 1, Κωνσταντινούπολη 1935, σ. 168-169.

Γριτσόπουλος: Τάσος Ἀθ. Γριτσόπουλος, *Πατριαρχικὴ Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολή*, τ. 1, Ἀθήνα 1966.

Ἐπιστολάριον: *Ἐπιστολάριον ἐκ διαφόρων ἐρανισθὲν καὶ τυπωθὲν... Ἤδη πρῶτο ἐκδίδοται ἐν τῷ τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως τυπογραφείῳ, ἔτει 1804.*

Εὐστρατιάδης: Σωφρόνιος Εὐστρατιάδης, «Πατριαρχικά», *Ρωμανὸς ὁ Μελωδὸς* (1932) 250-251.

Λαυριώτης: Ἀλέξανδρος Λαυριώτης, «Λειτουργικὰ καὶ διάφορα ἱστορικὰ ἐξ ἐγγράφω τῆς ἐν Ἄθῳ ἱερᾶς μονῆς Μ. Λαύρας», *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια* 13 (1893-1894) 171-172.

Λιβαδάς: *Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου τοῦ ἐξ ἀπορρήτων, Ἐπιστολαὶ ρ′, Ἐκδέδοντα ἐπιστασίᾳ Θ. Λιβαδᾶ*, Τεργέστη 1879.

Προκοπίου: Δημήτριος Προκοπίου Πάμπερης, *Ἐπιτετμημένη Ἐπαρίθμησις τῶ κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα λογίων Γραικῶν, καὶ περί τινων ἐν τῷ νῦν αἰῶνι ἀνθούντων* ἔκδ. J. A. Fabricius, *Bibliotheca Graeca*, τ. 11, Ἀμβοῦργο 1722 (ἀνατύπωσις Νότης Κα ραβίας, Ἀθήνα 1966).

Σάθας: Κωνσταντίνος Σάθας, *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη*, τ. 3, Βενετία 1872, σ. 421-479.

Χαμουδόπουλος: Μ. Δ. Χαμουδόπουλος, «Μνημείων γραπτῶν περισυναγωγή» *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια* 1 (1881) 40-41, ἀρ. π′.

τητα καὶ ἐκφωνήθηκαν ἀπὸ τὸν νεοεκλεγέντα πατριάρχη Διονύσιο Δ΄ κατὰ τὴν τελετὴ τῆς ἀνάρρησής του στὸν πατριαρχικὸ θρόνο τὸν Νοέμβριο τοῦ 1671. Τὰ δύο αὐτὰ κείμενα μᾶς ἦταν ἤδη γνωστά, διότι ἔχουν δημοσιευτεῖ ἀπὸ ἄλλες χειρόγραφες πηγές, ἀλλὰ ὡς ἑνιαῖο κείμενο· ἐδῶ τὰ παρουσιάζω ξεχωριστά, ἐπειδὴ τὸ δεύτερο φέρει δική του ἐπιγραφή. Τὴν πρώτη δημοσίευση ὀφείλουμε στὸν Ἀλέξανδρο Λαυριώτη, ὁ ὁποῖος τὰ ἐξέδωσε τὸ 1893/1894 ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τῆς μονῆς Μεγίστης Λαύρας. Ἀκολούθησαν καὶ ἄλλες δημοσιεύσεις, ποὺ ὅλες παρουσιάζουν μικρὲς ἀποκλίσεις ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ παρισινοῦ χειρογράφου.

E. *Τὸ μέγα μήνυμα, ὅτε τὸν οἰκουμενικὸν μέγαν θρόνον Διονύσιος ὁ Βύζαντας ἔλαβεν, ἀνὴρ ἐν ἀρετῇ τὰ μάλιστα διαπρέψας:–* φ. 71r

Inc. *Ἐξουσία οὐκ ἔστιν οὐδεμία*

Ἔκδ. Λαυριώτης, σ. 171-172: ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τῆς Μεγίστης Λαύρας.
Εὐστρατιάδης, σ. 250-251: «ἐξ Ἁγιορειτικοῦ Κώδικος».
Γερμανὸς 168-169: καὶ ἀπὸ τὸ χφ Ἱεροσολύμων 276.

E. *Τὸ μέγα μήνημα* [= μήνυμα]. φ. 72r

Inc. *Φεῦ τῆς ἀγγελίας, βαβαὶ τοῦ ἐπιχειρήματος*

Ἔκδ. Λαυριώτης, σ. 171-172: ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖο τῆς Μεγίστης Λαύρας. Εὐστρατιάδης, σ. 250-251: «ἐξ Ἁγιορειτικοῦ Κώδικος».
Γερμανὸς 168-169: καὶ ἀπὸ τὸ χφ Ἱεροσολύμων 276.

2. Ἐπιστολὲς τοῦ Σεβαστοῦ Κυμινήτη πρὸς τὸν Ἀλέξανδρο Μαυροκορδάτο καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου πρὸς αὐτὸν[23]

Πρέπει νὰ διευκρινίσουμε, πὼς ὅσοι ἔχουν περιγράψει ἢ ἀναφερθεῖ στὶς ἐπιστολὲς αὐτὲς τοῦ παρισινοῦ χειρογράφου ἔχουν θεωρήσει πὼς πρόκειται γιὰ δύο ἐπιστολικὰ κείμενα, μία ἐπιστολὴ τοῦ Σεβαστοῦ Κυμινήτη πρὸς τὸν Μαυροκορδάτο καὶ ἡ ἀπάντηση τοῦ Ἀλεξάνδρου· προφανῶς παρασύρθηκαν, ὅπως εἴπαμε, ἀπὸ ὅσα ἀναφέρονται στὸν πίνακα «τῶν περιεχομένων ἐπιστολῶν» τοῦ Καρατζᾶ, στὸν ὁποῖο εἶχε ὁ ἴδιος σημειώσει «Σεβαστοῦ Γραπεζουντίου εἰς τὸν μέγαν Διερμηνευτὴν Ἀλέξανδρον Μαυροκορδάτον» καὶ «Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου ἀπάντησις» (χφ Suppl. gr. 1044, φ. 2v-3r). Πρόκειται ὡστόσο γιὰ δύο διαφορετικὲς ἐπιστολὲς τοῦ Κυμινήτη πρὸς τὸν Ἀλέξανδρο καὶ δύο ἀπαντητικὰ κείμενα τοῦ Μαυροκορδάτου.

Τὰ κείμενα τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Κυμινήτη τὰ δημοσίευσε πρῶτος ὁ Γε-

23. Τὰ τέσσερα αὐτὰ κείμενα τῶν ἐπιστολῶν τῶν δύο λογίων τοῦ 17ου αἰώνα ἀντέγραψε, προφανῶς ὡς ὑποδείγματα, γιὰ τὸ ἀρχεῖο τῆς οἰκογένειας ὁ Μιχαὴλ Καρυοφύλλης.

δεών, ἐνῶ τὰ ἀντίστοιχα τοῦ Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου δημοσιεύτηκ γιὰ πρώτη φορὰ στὸ *Ἐπιστολάριον* τοῦ 1804.

Ε. *Τοῦ ἐν λογιωτάτοις Σεβαστοῦ πρὸς τὸν σοφότατον μέγαν διερμ νευτὴν τῆς κραταιᾶς βασιλείας, καὶ λογοθέτην τῆς τοῦ Χ(ριστο)ῦ μ γάλης ἐκκλησίας κύριον Ἀλέξανδρον:–* φ.

Inc. *Ἓν καὶ μόνον τῶν πάντων ἀκεσώδυνον*

Ἔκδ. Γεδεὼν 1, σ. 5-7: ἀπὸ χφ Ἐσφιγμένου 315 (νῦν Paris. Suppl. gr. 684)

Ε. *Τῷ διδασκάλῳ Σεβαστῷ Ἀλέξ[ανδρος].* φ.

Inc. *Ὦ τοῦ χεύματος, ὦ τῆς πλήμμης*

Ἔκδ. Ἐπιστολάριον, σ. 153-154.

Γεδεὼν 1, 13-14: ἀπὸ χφ Ἐσφιγμένου 315 (νῦν Paris. Suppl. gr. 684).

Χαμουδόπουλος, σ. 40-41: ἀπὸ χφ Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης (olim Ὀλυμπι τίσσης, νῦν Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας 1157).[24]

Ε. *Τῷ αὐτῷ [Σεβαστῷ].*

Inc. *Τὴν ἀπέραντόν σου σιωπὴν* φ. 79ᵛ-8

Ἔκδ. Ἐπιστολάριον, 191-192: ἀπὸ ἄδηλο χφ.

Γεδεὼν 1, σ. 14: ἀπὸ χφ Ἐσφιγμένου 315 (νῦν Paris. Suppl. gr. 684).

Λιβαδὰς 48, σ. 80-81: ἀπὸ χφ Γ. Α. Μαυροκορδάτου.

Στὸ τέλος τοῦ κειμένου τὸ παρισινὸ χειρόγραφο παραδίδει ἕνα ὑστερ γραφο τριῶν στίχων, τὸ κείμενο τοῦ ὁποίου δημοσιεύεται μόνο στὴν ἔκδο τοῦ Γεδεών, ὁ ὁποῖος ὅμως δὲν δηλώνει τὴ χειρόγραφη πηγὴ ποὺ χρησιμ ποίησε γιὰ τὴν ἔκδοσή του.[25]

Ε. *[Σεβαστὸς Ἀλεξάνδρῳ].* φ. 8

Inc. *Δὶς ἐξαμαρτεῖν φασὶ ταὐτόν, οὐκ*

Ἔκδ. Γεδεὼν 1, σ. 13: ἀπὸ χφ Ἐσφιγμένου 315 (νῦν Paris. Suppl. gr. 684).[26]

---

24. Γιὰ τὴν τύχη τοῦ χειρογράφου αὐτοῦ βλ. *Ὁ Ἐρανιστὴς* 20 (1995), 243-245.

25. Γιὰ τὰ χειρόγραφα ποὺ χρησιμοποίησαν οἱ ἄλλοι ἐκδότες, τὰ ὁποῖα δὲν περιέχ τὸ ὑστερόγραφο αὐτό, βλ. Δ. Γ. Ἀποστολόπουλος, *Γιὰ τοὺς Φαναριῶτες. Δοκιμὲς ἑρμη ας καὶ Μικρὰ ἀναλυτικά*, Ἀθήνα 2003, σ. 179 ἑπ. Ἕναν κατάλογο τῶν δημοσιευμένων ἐ στολικῶν κειμένων τοῦ Μαυροκορδάτου μὲ τὶς παραπομπὲς στὶς ἐκδόσεις τους ἔχει δώσ Δ. Γ. Ἀποστολόπουλος, «Ἡ ἑλληνικὴ ἐπιστολογραφία τοῦ Ἀλέξανδρου Μαυροκορδά τοῦ ἐξ ἀπορρήτων. Ἡ ὀργάνωση μιᾶς ἔρευνας», *Ὁ Ἐρανιστὴς* 16 (1980), 151-189 καὶ *Ἐρανιστὴς* 17 (1981), 236-243.

26. Γιὰ τὴν ἀλληλογραφία Κυμινήτη-Μαυροκορδάτου βλ. Χαρίτων Καρανάσ *Sebastos Trapezuntios Kyminetes (1632-1702). Biographie, Werkheuristik und die ed princeps des Exegese zu* De *virtute des Pseudo-Aristoteles*, Βισμπάντεν 2001, σ. 2

3. *Ἀποσημειώσεις εἰς τοὺς ἐνταῦθα περιεχομένους συγγραφεῖς*

Ἡ ἑνότητα τῶν «Ἀποσημειώσεων» παρουσιάζει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον, καθὼς σὲ αὐτὴν ὁ Καρατζὰς συγκέντρωσε βιο-εργογραφικὰ σημειώματα γιὰ τοὺς δεκαπέντε Ἕλληνες λογίους τοῦ 17ου καὶ 18ου αἰώνα τῶν ὁποίων πονήματα περιέλαβε στὸν κώδικά του, τὸν σημερινὸ Paris. Suppl. gr. 1044. Τὰ περισσότερα στοιχεῖα τῶν βιογραφικῶν σημειωμάτων τὰ ἀντλεῖ ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Δημητρίου Προκοπίου[27] σημειώνοντας πάντα τὴν ἀρίθμηση ποὺ φέρει κάθε λῆμμα στὴν ἔκδοση Fabricius. Χρησιμοποιεῖ ὅμως καὶ ἄλλες πηγὲς ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἀντλεῖ πληροφορίες. Συγκεκριμένα: α) Τὰ βιογραφικὰ στοιχεῖα γιὰ τὸν μέγα ρήτορα Φώτιο ὁ Καρατζὰς τὰ ἀντλεῖ: ἀπὸ τὸν «Βίον τοῦ... Εὐγενίου Ἰωαννουλίου...» ποὺ συνέθεσε ὁ μαθητής του Ἀναστάσιος Γόρδιος, κείμενο στὸ ὁποῖο ἐντόπισε ἐνσωματωμένα καὶ κάποια στοιχεῖα γιὰ τὸν Φώτιο,[28] καὶ ἀπὸ ἐπιστολὴ τοῦ Εὐγένιου Γιαννούλη πρὸς ἀνώνυμο ἀποδέκτη, μέσα στὸ κείμενο τῆς ὁποίας ὑπάρχουν ἐπίσης κάποιες πληροφορίες γιὰ τὸν Φώτιο. Μολονότι ὁ Καρατζὰς φρόντισε νὰ σημειώσει τὸ incipit τῆς ἐπιστολῆς, δὲν μπόρεσα νὰ ἐντοπίσω καμιὰ ἔκδοσή της· γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ δημοσιεύω ὁλόκληρο τὸ κείμενο τοῦ σημειώματος γιὰ τὸν Φώτιο· β) τὸ βιογραφικὸ σημείωμα «περὶ Κωνσταντίνου Δούκα Βοεβόδα» τὸ ἀποδίδει ὁ Καρατζὰς σὲ ἀνώνυμο συγγραφέα· ἐντόπισα ὅμως πὼς πρόκειται γιὰ τὸν πατριάρχη Καλλίνικο Γ′ καὶ οἱ πληροφορίες γιὰ τὸν Κωνσταντίνο Δούκα προέρχονται ἀπὸ τὸ «Συμπλήρωμα» ποὺ ἔγραψε ὁ λόγιος πατριάρχης στὴν «Ἐπαρίθμησιν» τοῦ Προκοπίου.[29] Τέλος, γιὰ τὸ μητροπολίτη Μηδείας Θεοδόσιο ὁ Καρατζὰς ἀντέγραψε, ἀντὶ ἄλλων βιογραφικῶν, τὸ ὑπόμνημα ἐκλογῆς του, ποὺ τὸ βρῆκε εἴτε στὸν «ἱερὸν κώδικα» τῆς πατριαρχικῆς γραμματείας εἴτε στὸ ἀντίγραφο ποὺ διέσωσε ὁ Δοσίθεος Ἱερο-

---

212-213 καὶ 222 (8, c., d., f.). Μολονότι ὁ ἐκδότης τῆς τελευταίας ἐπιστολῆς τὴν ἔχει ὀρθὰ ἀποδώσει στὸν Κυμινήτη, ὁ Καρανάσιος, προφανῶς ἐκ παραδρομῆς, τὴν ἀπέδωσε στὸν Ἀλέξανδρο Μαυροκορδάτο.

27. Δημήτριος Προκοπίου Πάμπερης, *Ἐπιτετμημένη Ἐπαρίθμησις* (βλ. τὴν πλήρη ἀναγραφὴ στὴ σημ. 22).

28. Τὸ ἔργο τοῦ Γορδίου ἐξέδωσε ὁ Κωνσταντίνος Σάθας, *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη* (βλ. τὴν πλήρη ἀναγραφὴ στὴ σημ. 22)· τὰ σχετικὰ μὲ τὸν Φώτιο στὴ σ. 443.

29. Σήμερα ὁλόκληρο τὸ κείμενο τῆς *Ἐπιτετμημένης Ἐπαριθμήσεως* τοῦ Προκοπίου μαζὶ μὲ τὸ «Συμπλήρωμα» τοῦ Καλλινίκου, στὸ ὁποῖο κατέγραψε βιογραφικὰ στοιχεῖα γιὰ 63 ἀκόμα λογίους, σώζονται στὸν αὐτόγραφο κώδικα τοῦ Καλλινίκου ποὺ βρίσκεται στὴ βιβλιοθήκη τῆς Ζαγορᾶς μὲ τὸν ταξινομικὸ ἀριθμὸ 11, φ. 196 ἐπ. Βλ. ὅσα ἀναφέρει ὁ Ἄλκης Ἀγγέλου στὴ σχετικὴ μελέτη του «Καλλινίκου Δ′[=Γ′], Συμπλήρωμα» (βλ. τὴν πλήρη ἀναγραφὴ στὴ σημ. 22) ὅπου καὶ ἡ ἔκδοση τῶν κειμένων.

σολύμων στὴ «Νομικὴ Συναγωγή».[30] Καὶ οἱ δύο πάντως πηγὲς ἦταν πρ σιτὲς στὸν Καρατζά, ἀφοῦ ζοῦσε τὸ μεγαλύτερο διάστημα τῆς «κωδικολ γικῆς» του δράσης στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ ὡς ὀφφικιάλιος εἶχε πρ σβαση στὴν πατριαρχικὴ γραμματεία.

Ε. *Περὶ Θεοφίλου, τοῦ καὶ Θεοδοσίου, τοῦ Κορυδαλλέως. Ἐκ τοῦ πε λογίων Γραικῶν σχεδιάσματος Δημητρίου Προκοπίου παρὰ Φαβρικι βιβλιοθ: ἑλλην: τόμῳ ια^ω, σελίδι: 776 ἀριθ: ιε^ω.* φ. 8
Inc. *Θεόφιλος ὁ Κορυδαλλεὺς Ἀθηναῖος*
Ἔκδ. Προκοπίου, σ. 776-7.

Ε. *Περὶ Εὐγενίου Ἰωαννουλίου τοῦ Αἰτωλοῦ, ἀριθ: λζ^ω.* φ. 8
Inc. *Εὐγένιος ἱερομόναχος ἐξ Ἀκαρνανίας*
Ἔκδ. Προκοπίου, σ. 783.

Ε. *Περὶ Γερμανοῦ Αἰτωλοῦ τοῦ Νύσσης, ἀριθμῷ κα^ω.* φ. 8
Inc. *Γερμανὸς Αἰτωλὸς ἀκροατὴς Θεοφίλου*
Ἔκδ. Προκοπίου, σ. 778-9.

Ε. *Περὶ Φωτίου τοῦ Μεγάλου Ῥήτορος. Ἐκ τοῦ βίου Εὐγενίου, ὃν συν γραψεν Ἀναστάσιος ὁ Γόρδιος.* φ. 8
Inc. *Φώτιος δέ τις ἐν μειρακίοις ἔτι τελῶν*
Ἔκδ. Σάθας, σ. 443: ἀπὸ χφ Βουλῆς 74 (olim I. Σταματέλου ἀρ. 6).

[Ε. *Περὶ Φωτίου τοῦ Μεγάλου Ῥήτορος.*] *Ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ διαληφθ ντος Εὐγενίου, ἀνωνύμῳ, ἧς ἡ ἀρχή: ἐλάβομεν προλαβόντος, τύ; ἀγαθῇ, τὸ τίμιον τῆς* φ. 82

Τὸν κὺρ Φώτιον ὁποῦ ὁρίζει δὲν τὸν ἔχω ἐγὼ ἁπλῶς φίλον, ἀλλὰ καὶ υἱόν μου πν(ε ματ)ικόν, ὁποῦ τὸν ἐγέννησα εἰς τοὺς πειρασμούς μου τοὺς ἐν Χ(ριστ)ῷ, καὶ τὸν εὐλ γησα ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν, ὄχι ἀπὸ τὴν δρόσον τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τὴν πιότητα τῆς γ: οἷον ὁ θεοφιλὴς ἐκεῖνος Ἰσαὰκ τοὺς γνησίους του παῖδας, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν χάριν τῆς πρ σκυνητῆς τε ζωαρχικῆς καὶ ὁμοουσίου Τριάδος νὰ τὴν ἔχῃ εἰς γενεὰς γενεῶν:–

Ε. *Περὶ Κωνσταντίνου Γουλιανοῦ. Ἐκ τοῦ σχεδιάσματος Προκοπίο ἀριθ: μδ^ω.* φ. 8
Inc. *Κωνσταντῖνος Ἰουλιανὸς Βυζάντιος, ἐξ εὐγενῶν*
Ἔκδ. Προκοπίου, σ. 785.

---

30. Βλ. τὸ κείμενο στὸ φ. 300^ν τοῦ χειρογράφου ΜΠΤ 2 [= Δ. Γ. Ἀποστολόπουλο Π. Δ. Μιχαηλάρης, *Ἡ Νομικὴ Συναγωγὴ τοῦ Δοσιθέου. Μία πηγὴ καὶ ἕνα τεκμήριο*, Ἀθήνα 1987, σ. 386, ἀρ. 891].

Ε. *Περὶ Ἰωάννου τοῦ Καρυοφύλλου, ἀρ: κζ^ω^.* φ. 82^v^-83^r^
Inc. *Ἰωάννης Καρυοφύλλης Βυζάντιος, ὁ μέγας*
Ἔκδ. Προκοπίου, σ. 780.

Ε. *Περὶ Κωνσταντίνου Δούκα Βοεβόδα. Ἐξ ἑτέρου ἀνωνύμου.* φ. 83^r^
Inc. *Ἰωάννης Κωνσταντῖνος Δούκα ἡγεμὼν πάσης*
Ἔκδ. Ἀγγέλου σ. 24: ἀπὸ χφ Ζαγορᾶς 11.

Ε. *Περὶ Ἰωάννου Κομνηνοῦ τοῦ ἰατροῦ, τοῦ καὶ Ἱεροθέου Δρύστρας. Ἐκ τοῦ σχεδιάσματος Προκοπίου, ἀριθ: μς^ω^.* φ. 83^r-v^
Inc. *Ἱερόθεος Βυζάντιος ὁ Κομνηνὸς μ(ητ)ροπολίτης*
Ἔκδ. Προκοπίου, σ. 785.

Ε. *Περὶ Διονυσίου Βυζαντίου, π(ατ)ριάρχου Κων(σταντινου)πόλεως, ἀριθ: ι^ω^.* φ. 83^v^
Inc. *Διονύσιος Βυζάντιος π(ατ)ριάρχης Κων(σταντινου)πόλεως*
Ἔκδ. Προκοπίου, σ. 773.

Ε. *Περὶ Σεβαστοῦ τοῦ Κυμηνίτου, ἀριθμῷ λγ^ω^.* φ. 84^r^
Inc. *Σεβαστὸς ὁ Κυμηνίτης Τραπεζούντιος, ἀνὴρ*
Ἔκδ. Προκοπίου, σ. 782.

Ε. *Περὶ Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου, ἀρ: ιδ^ω^.* φ. 84^r^-85^r^
Inc. *Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος Σκαρλάτος, τῶν ἐν*
Ἔκδ. Προκοπίου, σ. 774-6.

Ε. *Περὶ Χουρμουζίου Βυζαντίου, ἀριθ: να^ω^.* φ. 85^r^
Inc. *Χουρμούζιος Βυζάντιος, αὐτάδελφος τοῦ Ἀντωνίου*
Ἔκδ. Προκοπίου, σ. 786-7.

Ε. *Περὶ Θεοδοσίου Μ(ητ)ροπολίτου Μηδείας. Ἐκ τοῦ ὑπομνήματος αὐτοῦ* φ. 86^r-v^
Inc. *Τῶν ἁγιωτάτων Μητροπόλεων Μηδείας, καὶ*
Ἔκδ. [τμήματος] Γερμανός, σ. 99: ἀπὸ χφ ΜΠΤ 2.

Ε. *Περὶ Κωνσταντίνου Ῥαφαήλ.*[31] φ. 87^r-v^
Κωνσταντῖνος Ῥαφαὴλ Βυζάντιος, λογοθέτης τοῦ γενικοῦ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει

---

31. Ὀρθὰ ὁ Γ. Κ. Παπάζογλου σὲ ἐντελῶς πρόσφατο δημοσίευμά του («Κωνσταντίος Ραφαὴλ Βυζάντιος, ἄγνωστος γραφέας κωδίκων, καὶ ὁ φαναριώτης λόγιος Νικόλαος Καρατζάς», *Ἀπὸ-Φωνῆς. Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τοῦ Ἐργαστηρίου Παλαιογραφίας* 2 2002-2004) [Κομοτηνὴ 2005], 9-29) ἀποδίδει τὰ χειρόγραφα τοῦ Πανεπιστημίου Yale, Beinecke 202, 293, 294, 295, 297, 300, 303 καὶ 304 στὸν Νικόλαο Καρατζὰ —ὅπως ἄλλωστε δείχνουν καὶ τὰ πανομοιότυπα ποὺ δημοσιεύει— καὶ ὄχι στὸν Κωνσταντίνο Ραφαὴλ στὸν ὁποῖο τὰ ἀποδίδουν οἱ συντάκτες τοῦ σχετικοῦ καταλόγου.

μεγάλης ἐκκλησίας, ἤκμαζεν ἐπὶ Ἱερεμίου πατριάρχου τοῦ ἀπὸ Καισαρείας εἰς τ οἰκουμενικὸν θρόνον μετατεθέντος, οὗ καὶ ἴδιος γραμματικὸς ἐχρημάτισεν \κἀν π(ατ)ριαρχικῇ ἐνησχολεῖτο αὐλῇ, προβιβασθεὶς ἐν ὑστέροις καὶ εἰς τὸ τοῦ Πρωταπ στολαρίου ὀφφίκιον/, εἰδήμων τῆς ἑλληνικῆς γλώττης, λογογράφος, καὶ στιχουργ ἄριστος. Δεῖγμα δὲ τούτου ἡ πρὸς Ἰάκωβον Ἀργεῖον τὸν διδάσκαλον ποιηθεῖσα αὐτ δι' ἄσματος σαπφικοῦ εὐχαριστία, ἥνπερ καὶ τύποις ἐξέδωκεν \καὶ ἕτερα ἐπιγράμμα διάφορα/, μετήλλαξε δὲ τὸν βίον ἐν ἔτει ,αψλ^ω^, πρὸς ὃν καὶ τόδε τὸ ἐπιτύμβιον σ ντεθὲν ὑπὸ Ἰωάννου μεγάλου Πριμμικηρίου:

Inc. *Οὓς ἐγέννησεν ἀπ' ἀρχῆς γαστὴρ*

Ἔκδ. Γεδεὼν 2, σ. 328-329: ἀπὸ χφ Ἐσφιγμένου 315 (νῦν Paris. Suppl. gr. 684).

Ἕτερον εἰς τὸν αὐτὸν ἡρωελεγεῖον τοῦ ὑπάτου τῶν φιλοσόφων καὶ διδασκάλου Ἰακ βου τοῦ Ἀργείου:

Inc. *Ἐνθάδε κεῖται θανὼν Ῥαφαὴλ Κωνσταντῖνος*

Ἔκδ. Γεδεὼν 2, σ. 377: ἀπὸ χφ Ἐσφιγμένου 315 (νῦν Paris. Suppl. gr. 684) [=Γριτσ πουλος, σ. 304]

Ε. *Περὶ Ἰωάννου τοῦ καὶ Τζανῆ.* φ. 8ε

Ἰωάννης, ὁ καὶ Τζανής, λέσβιος, ἀνεψιὸς Κυρίλλου Π(ατ)ριάρχου τοῦ ἀπὸ Κυζίκου τὸν οἰκουμενικὸν θρόνον μετατεθέντος, μέγας Πριμμικήριος τῆς ἐν Κωνσταντινουπ λει ἁγίας Ἐκκλησίας. Ἀνὴρ ἐλλόγιμος, καὶ πολυμαθής, εἰδήμων τῆς ἑλληνικῆς διαλ κτου, πεπαιδευμένος τήν τε θύραθεν φιλοσοφίαν, καὶ τὴν καθ' ἡμᾶς ἱερὰν θεολογίε ποιητὴς καὶ ῥήτωρ εἴπερ τις ἄλλος γλαφυρώτατος, ἐνησχολεῖτο πρὸ πάντων τῇ ἐκκλ σιαστικῇ παιδείᾳ, καθ' ἣν καὶ πλεῖστον ἐπέδωκεν. Ἠκροάσατο Ἰακώβου τοῦ Ἀργει διδασκάλου τῶν ἐπιστημονικῶν μαθημάτων τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει σχολῆς, ὃς ὑστέροις καὶ τῷ τοῦ ὑπάτου τῶν φιλοσόφων ὀφφικίῳ ἐτετίμητο, προβιβασθεὶς διὰ π τριαρχικοῦ γράμματος ὑπ' αὐτοῦ σχεδιασθέντος. Ἀσθενήσας δὲ ὑπὸ δυσεντερίας τ βίον κατέλυσεν ἐν ἔτει σ(ωτη)ρίῳ ,αψνγ^ω^, νοεμβρίου α^ι^, ἡμέρᾳ β^η^, πρὸς ὃν καὶ τόδε ἐπιτύμβιον συντεθὲν ὑπὸ Κωνσταντίνου Ἰουλιανοῦ μεγάλου ποστελνίκου.

Inc. *Ἡ σορὸς ἥδ' ἀρετῶν σωρὸν κεύθει*

Ἔκδ. Γεδεὼν 2, σ. 325 ἀπὸ χφ Ἐσφιγμένου 315 (νῦν Paris. Suppl. gr. 684)· ὁ Κα στάντιος ὁ ἀπὸ Σιναΐου, *Βιογραφίαι καὶ συγγραφαὶ οἱ ἐλάσσονες, ἐκκλησιασ καὶ καὶ φιλολογικαί...*, Κωνσταντινούπολη 1866, σ. 355-356, δὲν ἀναφέρει τ πηγὴ ἀπὸ τὴν ὁποία τὸ δημοσιεύει, προφανῶς ὅμως τὸ ἀντλεῖ ἀπὸ τὸ δημοσίε μα τοῦ Γεδεὼν [= Κ. Σάθας, *Νεοελληνικὴ Φιλολογία...*, Ἀθήνα 1868, σ. 461 ν Γριτσόπουλος, σ. 337].

4. [*Ἰωάννου Καρυοφύλλου, Ἰωάννου μεγάλου πριμμικηρίου καὶ ἄλλ Ἐπιγράμματα εἰς διαφόρους ὑποθέσεις*]

Ἡ ἑνότητα αὐτὴ σήμερα, ὅπως εἴπαμε, λανθάνει. Τὴν ὕπαρξη καὶ τὴν πε γραφή της μᾶς τὶς διέσωσαν ὁ χειρόγραφος κατάλογος τοῦ Μηνωίδη κα

ἔντυπος τοῦ Σπυρίδωνος Λάμπρου. Ὅσο γιὰ τὰ περιεχόμενά της, τὰ γνωρίζουμε ἀπὸ τὸ σχετικὸ δημοσίευμα ποὺ ἔκανε ὁ Μανουὴλ Γεδεών, ὅταν εἶχε στὰ χέρια του τὸ χειρόγραφο. Πρόκειται γιὰ εἴκοσι τέσσερα Ἐπιγράμματα τοῦ Ἰωάννη Λεσβίου τοῦ Τζανῆ ποὺ κατεῖχε τὸ ὀφφίκιο τοῦ μεγάλου πριμμικηρίου· τέσσερα τοῦ Ἰωάννη Καρυοφύλλη, ἕνα τοῦ Ἰακώβου τοῦ Ἀργείου, ἀπὸ ἕνα τοῦ Κωνσταντίνου Ραφαήλ, τοῦ Ἰωάννη Πρωτεκδίκου, τοῦ Κωνσταντίνου Καρατζᾶ καὶ τοῦ Κωνσταντίνου Γουλιανοῦ καί, τέλος, δύο ἀνωνύμων. Ἀπὸ τὴ δημοσιευμένη αὐτὴ ἑνότητα δὲν παραθέτω, γιὰ λόγους οἰκονομίας, τὰ incipit τῶν τριάντα πέντε Ἐπιγραμμάτων, ἀφοῦ ὁ ἐνδιαφερόμενος μπορεῖ νὰ τὰ βρεῖ συγκεντρωμένα στὸ δημοσίευμα τοῦ Γεδεών: «Φαναριωτικὰ Ὑπομνήματα», *ὅ.π.*, σ. 328-330 καὶ 377-379, ἐκτὸς ἀπὸ ἑπτὰ ἀκόμα, ποὺ τοὺς τίτλους καταγράφει ὁ Μηνωΐδης ἀλλὰ δὲν τὰ ἐκδίδει ὁ Γεδεών.

Ἀντὶ συμπεράσματος, θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε, πὼς ὁ ἐντοπισμὸς καὶ ἡ ἀποκατάσταση, ἡ «πλήρωσις» τῶν ἑνοτήτων ποὺ ἀποσπάστηκαν κάποτε ἀπὸ τὸ χφ Suppl. gr. 1044, μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἔχουμε πλέον ὁλοκληρωμένη τὴν εἰκόνα τοῦ κώδικα ποὺ συγκρότησε ὁ Νικόλαος Καρατζάς, ἐνῶ ταυτόχρονα διαθέτουμε συγκεντρωμένο τὸ πλούσιο γιὰ τὴ μελέτη τῆς γραμματείας τοῦ 18ου αἰώνα ὑλικὸ ποὺ περιεῖχε.

ΜΑΧΗ ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ